

Dragan Cvetković

Stradali pripadnici Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije iz Hrvatske prema popisu *Žrtve rata 1941-1945. iz 1964. godine.* Analiza trenutnog stanja prema do sada izvršenoj reviziji

Problemu nacionalne strukture jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) iz Hrvatske nije poklonjena potrebna pažnja u istorijskoj nauci, iako je taj problem, kako u zemlji, tako i u inostranstvu, otvoren još tokom rata. U historiografiji (a često i u političkim izjavama) su uglavnom zastupljeni stavovi bazirani na popisima Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR) iz 1960. godine, rađenog na teritoriji čitave prethodne Jugoslavije, te iz 1964. i 1972. za teritoriju Hrvatske, u kojima su popisani preživeli pripadnici NOVJ, što daje utisak o većinskom učešću Hrvata u tim partizanskim jedinicama. Ta činjenica jeste neosporna, ali samo za poslednje dve kalendarske godine rata, dok je u prve tri ratne godine srpski nacionalni element bio daleko brojniji od hrvatskoga. Kako je pojam *učesnik narodnooslobodilačkog rata* (NOR) jako širok i otvara mogućnost za manipulaciju s brojem njihova učešća, sam broj stradalih u NOR-u tu manipulaciju jako smanjuje, iako je potpuno ne isključuje.¹ Zato se u ovom

¹ Tako, npr., na osnovu zahteva za pojašnjenjem republičkih statističkih zavoda, 11.10.1965. P. Divljak, načelnik Odeljenja političke statistike u

radu uzimaju u razmatranje stradali pripadnici NOVJ kao relativno pouzdaniji parametar za istraživanje, a na osnovu popisa *Žrtve rata 1941-1945.* iz 1964. godine.

Popisom je utvrđeno da je u tom periodu na teritoriji Jugoslavije stradalo 597.323, a na teritoriji Hrvatske 194.749 osoba: među njima je stradao 60.131 pripadnik NOVJ, odnosno 30,9% svih stradalih (dakle, odnos stradalih civila i partizana je 2,2:1). Nacionalna struktura popisanih partizana u Hrvatskoj pokazuje da je među njima stradalo 31.805 Hrvata ili 52,9% svih stradalih partizana te 26.715 Srba (44,4%) i 1611 osoba *ostalih i nepoznatih nacionalnosti* (2,7% svih stradalih partizana).

Popisna je komisija, međutim, uz to utvrdila da je učinjen čitav niz propusta pri izradi popisnika, pa je, tako, njime obuhvaćeno od 56 do 59% lica od onih koje je trebalo obuhvatiti popisom.² Iz tih je razloga na korišćenje popisa stavljen embargo, koji je potrajao gotovo 30 godina (do 1992. godine).

Saveznom zavodu za statistiku (SZS) u Beogradu, javlja *zavstat-ima* (zavodima za statistiku) u Zagrebu i Sarajevu da se kategoriji *u narodno-oslobodilačkoj borbi* (NOB) *i savezničkim vojnim formacijama* doda šifra 9172 - *ustanove Narodnooslobodilačke vojske* (NOV) *i partizanskih odreda* (PO) *Jugoslavije*: bolnice, zbegovi i sl., čime se otvorila mogućnost da se u redove boraca *uvuče* i neborački element (up. Arhiv Muzeja žrtava genocida/AMŽG, Beograd, Fond SZS-dokumenata *Žrtve rata 1941-1945. godine*).

² Komisija je proračunala da bi popisom trebalo da se obuhvati 1.061.000 do 1.066.000 osoba. No, popisom je utvrđeno da je na teritoriji Jugoslavije stradalo 179.986 pripadnika NOVJ (up. *Žrtve rata 1941-1945. godine (rezultati popisa)*, Beograd, SZS, 1966, 5-23), što je 59% od tada važećeg broja od 305.000 stradalih partizana, a na osnovu podataka Reparacione komisije pri vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije (up. Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 54).

Koristeći se raznovrsnom arhivskom građom (npr. u Arhivu Vojno-istorijskog instituta u Beogradu), opštinskim dokumentacijama, popisima SUBNOR-a (za pojedine opštine), monografijama i hronikama pojedinih oblasti, opština i naselja, crkvenim knjigama i anketnim formularima u Muzeju žrtava genocida u Beogradu, otpočeo je, po ugledu na muzej *Jad Vašem* (*Yad Vashem*) u Jerusalimu i Memorijalni muzej holokausta (USHMM) u Vašingtonu, 1995. rad na reviziji tog popisa.

Ako se prihvati procena popisne komisije da je popisom obuhvaćeno od 56 do 59% od onih koje je trebalo popisati i ako ona važi za sve delove Jugoslavije, dolazi se do broja stradalih pripadnika NOVJ iz Hrvatske, a koji je između 101.917 i 107.377. Do sada je, pak, za područje Hrvatske utvrđen broj od 61.833 stradala partizana³ (1702 su *novoidentifikovana*, što čini povećanje od 2,8%; u stvari broj je *novoidentifikovanih* i veći, jer je izvestan broj lica iz popisa izbačen kao *duplikat*, dok je za 491 osobu iz kategorije *nepoznate nacionalnosti* utvrđen nacionalni identitet), što predstavlja od 57,6 do 60,7% od procenjenog broja stradalih pripadnika NOVJ iz Hrvatske. Daljnjim radom na reviziji popisa trebalo bi poimenično obuhvatiti preostalih od 39,3 do 42,4% stradalih (što čini od 40.084 do 45.544 stradala partizana), odnosno utvrditi da li izneta procena odgovara stvarnim gubicima. Iz procene popisne komisije o obuhvatnosti popisa od 56 do 59% proizilazi da je u jedinicama NOVJ stradalo između 53.907 i 56.795 Hrvata, a da je broj stradalih Srba između 45.280 i 47.705. Do sada je revizijom identifikovano

³ Up. AJ, Beograd, 179 - 2095-2867 - Popis *Žrtve Drugoga svetskog rata 1941-1945. godine*, i AMŽG, Beograd, *Hrvatska – žrtve*.

32.497 stradalih Hrvata partizana (692 *novootkrivena*: uvećanje za 2,2%) ili od 57,2 do 60,3% od procenjenog broja, dok je stradalih Srba partizana registrovano 28.216 (1501 *novootkriveni*: uvećanje za 5,6%) ili od 59,1 do 62,3% od procenjenog broja. Revizijom popisa potrebno je identifikovati preostalih od 39,7 do 42,8% (dakle, između 21.410 i 24.298 stradalih) kod stradalih Hrvata partizana, odnosno od 37,7 do 40,9% (dakle, između 17.064 i 19.489 stradalih) kod stradalih Srba partizana.

Da bi se lakše shvatili sva stradanja i razmere potrebno je utvrditi broj stanovnika Hrvatske, naročito nacionalnu strukturu stanovništva u to vreme, a zbog izrazite disproporcionalnosti u učešću i stradanju u jedinicama NOVJ. Broj stanovnika Hrvatske i nacionalna struktura može se, međutim, samo statistički proceniti, pošto popis 1941. nije rađen. Izračunavanja se vrše na osnovu rezultata popisa iz 1921. i 1931. godine, što dovodi do različitih rezultata kod različitih autora, tim pre što su sami popisi rađeni po različitim metodologijama: procenjeni se procenat Srba kreće od 18 do 19, Hrvata oko 72 i *ostalih* od devet do 10%.⁴ Kada se govori o procentu srpske populacije u

⁴ Bogoljub Kočović, *Žrtve Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985, 143, je procenio da je na teritoriji Hrvatske 1941. živelo 3.796.000 stanovnika: 2.746.000 Hrvata (72,3), 718.000 Srba (18,9), 22.000 Jevreja (0,6%) i 8,2% *svih ostalih*. Procena, pak, Vladimira Žerjavića, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu*, Zagreb, 1989, 39, za godinu početka rata je 3.780.000 stanovnika u Hrvatskoj: 2.735.000 Hrvata (72,4), 703.000 Srba (18,6), 22.000 Jevreja (0,6%) i 8,4% *ostalih*. Konačno, u studiji Životije Đorđevića, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu*, Beograd, 1997, 165, prilično nepouzdanost sa stanovišta naučne kritike, broj stanovnika procenjen je na 3.906.000:

Hrvatskoj, koji je, prema procenama, od 18 do 19, treba uzeti u obzir da je stvarni broj Srba tokom rata manji usled prinudnog iseljavanja, deportovanja i bežanja radi spašavanja života tog dela stanovništva u Srbiju,⁵ zatim usled zarobljenih vojnika vojske Kraljevine Jugoslavije (Hrvati su pušteni iz zarobljeništva) te odvedenih na prinudni rad u Nemačku (iz poslednje dve pomenute kategorije svi su vojno sposobni), čime se povećava procentualni udeo učešća u jedinicama NOVJ preostalog stanovništva.

Pored nedostataka popis, delimično revidiran, je vrlo indikativan po podacima koje pruža. Tokom rata u jedinicama NOVJ stradalo je 61.833 stanovnika Hrvatske: 1188 (1,9) u početnoj godini rata, 6077 (9,8) 1942. godine, 22.687 (36,7%) – što je i najviše - tokom 1943. godine, 20.062 (32,4) 1944. i 11.819 (19,1%) u završnoj godini rata. Jačanje otpora je dovelo do povećanja broja stradalih partizana, koji je u drugoj godini rata pet puta veći negoli u prvoj, dok je 1943. godine 3,7 puta veći negoli prethodne godine i čak 19 puta veći negoli u prvoj godini rata. U sedam hrvatskih regiona stradalo je, pak, 58.060 pripadnika NOVJ. Razlika od 3733 stradala (58.060 - 61.833) javlja se kao posledica neutvrđene opštine rođenja prijavljenih osoba.

Pregled godišnjih stradanja po regionima je sledeći:

2.636.000 Hrvata (67,5), 913.000 Srba (23,4), 22.000 Jevreja (0,6%) i 8,5% *ostalih*.

⁵ Deportacije su vršene pre odluke Zagrebačke konferencije (4.6.1941. godine) o preseljenju 30.000 Srba iz Hrvatske u Srbiju, mada je najveći deo u nju stigao bežeći od terora. Procene o broju izbeglih iz Nezavisne Države Hrvatske (NDH) dostižu broj od 200.000 ljudi tokom 1941. godine, od kojih je deo iz Hrvatske (up. V. Dedijer - A. Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944. godine*, Beograd, 1989, 29).

Hrvatska (dalje: Hrv.)	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Banija ⁶	141	986	3593	1325	788	6.833
% u Hrv.	12,2	16,5	16,1	6,7	6,8	11,1
Kordun ⁷	265	1118	3115	1309	781	6.588
% u Hrv.	22,9	18,8	14,0	6,6	6,7	10,7
Lika ⁸	363	1197	2646	1817	953	7.006
% u Hrv.	31,3	20,1	11,9	9,2	8,2	11,3
Slavonija ⁹	88	688	2520	2851	2067	8.214
% u Hrv.	7,6	11,5	11,3	14,5	17,8	13,3
Sz Hrv. ¹⁰	52	278	1331	3190	2199	7.050
% u Hrv.	4,5	4,7	6,0	16,2	18,9	11,4
Gk i Hp ¹¹	77	478	1671	1748	967	4.941
% u Hrv.	6,6	8,0	7,5	8,9	8,3	8,0
Dalmacija ¹²	245	1195	6813	6099	3155	17.428
% u Hrv.	21,2	20,0	30,6	30,9	27,2	28,2

Da bi se bolje sagledao problem uključivanja stanovništva u *pokret otpora* treba imati u vidu nacionalnu strukturu stradalog civilnog stanovništva koja pruža potpuniju sliku ratnih zbivanja na teritoriji Hrvatske. Od do sada registrovanih 213.396 osoba, tokom rata Hrvatska je izgubila

⁶ AJ, Beograd, 179 - 2524-2598, i AMŽG, Beograd, Banija.

⁷ AJ, Beograd, 179 - 2182-2291, i AMŽG; Beograd, Kordun (Kord.).

⁸ AJ, Beograd, 179 - 2475-2523, i AMŽG, Beograd, Lika.

⁹ AJ, Beograd, 179 - 2292-2435, i AMŽG, Beograd, Slavonija.

¹⁰ AJ, Beograd, 179 - 2095-2181 i 2737-2867, te AMŽG, Beograd, Severozapadna Hrvatska (Sz Hrv.).

¹¹ AJ, Beograd, 179 - 2475-2523, i AMŽG, Beograd, Gorski kotar (Gk) sa Hrvatskim primorjem (Hp).

¹² AJ, Beograd, 179 - 2599-2736, i AMŽG, Beograd, Dalmacija (Dalm.).

151.187 civila, što je 70,9% stradalih, među kojima je 86.493 (57,2) Srba, 39.764 (26,3) Hrvata, 11.497 (7,6) Jevreja, dok je *svih ostalih* stradalo 13.433 (8,9%).¹³

Hrvatska	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	24.854	31.037	15.289	11.127	4186	86.493
% u Hrv.	72,0	62,5	57,9	43,6	27,9	57,2
Hrvati	3.414	6.018	9.469	12.802	8061	39.764
% u Hrv.	9,9	12,1	35,8	50,1	53,6	26,3
Jevreji	2.301	5.731	707	761	1997	11.497
% u Hrv.	6,7	11,5	2,7	3,0	13,3	7,6

Ako imamo u vidu da je Srba u Hrvatskoj bilo manje od 18, a da je Hrvata bilo više od 70%, to je međusobni odnos u stradanju civila bio u 1941. godini 28:1, u 1942. 20:1, da bi u 1943. *spao* na 6,5:1.¹⁴ Veliko stradanje srpskog civilnog stanovništva u prvima godinama rata je dovelo do njegova masovnog uključanja u redove NOVJ, naročito u oblastima gde je živelo u većem broju i kompaktno nastanjeno.

Nacionalna struktura nam pokazuje da je Hrvata u partizanima izginulo 32.497 (52,6), a Srba 28.216 (45,6), dok je svih *ostalih* i nepoznatih nacionalnosti izginulo 1120 (1,8%). Odnos u broju stradalih partizana hrvatske i srpske nacionalnosti je 1,2:1.

¹³ AJ, Beograd, 179 - 2095-2867, Popis *Žrtve Drugoga svetskog rata 1941-1945. godine*, i AMŽG, Beograd, *Hrvatska - žrtve*.

¹⁴ Odnos stradanja civila Srba i Hrvata u 1944. je 3,5:1 i u 1945. godini 2:1.

Hrvatska	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.
Srbi	927	4202	12.507	6.839	3.741
% u Hrv.	78,0	69,1	55,1	34,1	31,6
Hrvati	231	1759	9.770	12.868	7.869
% u Hrv.	19,4	28,9	43,1	64,1	66,6
<i>Ostali i nepoznato</i>	30	116	410	355	209
% u Hrv.	2,5	1,9	1,8	1,7	1,8
Ukupno	1188	6077	22.687	20.062	11.818
% u Hrv.	1,9	9,8	36,7	32,4	19,1

Analiza godišnjih stradanja pokazuje da su Srbi u prve dve godine rata činili većinu u jedinicama NOVJ (odnos u broju stradalih 1941. godine je 4:1, a 1942. - 2,5:1),¹⁵ tako da je u tom periodu stradalo 17.636 ili 62,5% od svih srpskih partizana. Oružani otpor okupaciji i genocidu te njegovo stalno jačanje dovelo je do smanjivanja stradanja srpskog civilnog stanovništva, tako da se odnos u broju stradalih civila i pripadnika NOVJ (u srpskom narodnom korpusu)

¹⁵ V. Ivetić, Srbi u antifašističkoj borbi na područjima NDH 1941-1945. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1, Beograd, 1995, 152-156:

Na osnovu izveštaja i drugih dokumenata iz 1941. i početka 1942. godine, gde se govori o mobilizaciji i drugima aktivnostima u vezi sa Hrvatima, došli smo do približno maksimalnog broja Hrvata partizana na kraju 1941. godine – 800 ili 12,5% od svih partizana, dok je Srba bilo najmanje 5400 ili oko 85 % (odnos Srba partizana i Hrvata partizana bio je 7:1) |...|. |S|redinom avgusta 1942. partizani srpske nacionalnosti |su| predstavljali barem dve trećine svih partizana u Hrvatskoj (67-69%), a hrvatske nacionalnosti do jedne trećine (30-32 %); njihov brojčani odnos bio je oko 2,2:1.

smanjivao sa početnih 26,8:1 u 1941. godini na 7,4:1 u 1942. i 1,2:1 u 1943. godini, da bi za čitav period rata iznosio 3:1. U istom periodu, dakle prve tri godine rata, život je izgubilo 11.760 ili 36,2% od svih Hrvata stradalih u jedinicama NOVJ. Izvesnost kraja rata nakon kapitulacije Italije¹⁶ i sve očiglednija pomoć saveznika doprineli su brojnijem uključivanju hrvatskog stanovništva u redove NOVJ, tako da se njihovim omasovljavanjem proporcionalno povećava i broj stradalih koji u poslednje dve godine rata¹⁷ dostiže 20.737 ili 63,8% od svih stradalih Hrvata. Gledao na ukupnu populaciju u Hrvatskoj (18% Srba prema 70% Hrvata), odnos u stradaju srpskih i hrvatskih pripadnika NOVJ je u 1941. godini 16:1, u 1942. - 10:1 i u 1943. - 5:1, da bi u 1944. i 1945. godini *spao* na 2:1, tako da je ukupni odnos 3,5:1.¹⁸

¹⁶ Isto, 158:

Gotovo sa sigurnošću možemo tvrditi da je u jedinicama NOVJ i PO Hrvatke uoči kapitulacije Italije bilo oko 19.500 Srba (64 %) i oko 10.500 Hrvata (34%) i da je taj odnos približno bio 2:1. /.../. Nakon kapitulacije Italije u Hrvatskoj dolazi do ubrzanijeg rasta partizanskih jedinica, posebno u regionima duž jadranske obale /.../, tako da se za desetak dana brojno stanje NOV u Hrvatskoj udvostručilo i popelo na 60.000 pripadnika, od čega su većina bili Hrvati.

¹⁷ Isto, 165:

Prema pregledu brojnog stanja /.../ za 30. novembar 1944. /.../ bio /je/ 121.351 partizan, od čega Hrvata 73.327 (60,4 %), Srba 34.758 (28,6 %), muslimana 3316 (2,8 %) i ostalih nacionalnosti 9671 (7,9 %). Za određivanje brojčanog odnosa na kraju Drugoga svetskog rata (15. maj 1945. godine) korišćemo se podacima iz Popisa učesnika NOR koji je objavljen 1972. godine; tada su bila 228.474 živa učesnika rata iz Hrvatske, od čega Hrvata 140.124 (61 %), a Srba 63.710 (28 %); njihov odnos je 2.2: 1.

¹⁸ Isto, 167:

Učešće Srba u odnosu na celokupno srpsko stanovništvo bilo je 11,2%, a Hrvata u odnosu na celokupno hrvatsko stanovništvo 4,7%; taj odnos je 2,4:1 u korist Srba.

Geografski raspored stanovništva u Hrvatskoj, od ravnomerno pomešanih naroda do izrazite demografske nadmoći jednoga od dva naroda u pojedinim oblastima, ili, pak, njenim delovima bitno je uticao na razvoj *pokreta otpora*. Pregled nacionalne strukture stradalih po regionima i prema godinama stradanja daje mnogo potpuniju sliku o zastupljenosti dva naroda u jedinicama NOVJ. Kod Hrvata zbir izginulih partizana po regionima je 29.864 (2633 iz nepoznate opštine, što čini 8,1%), a kod Srba 28.196 (20 iz nepoznate opštine - 0,1%).

Banija	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	130	930	3407	1051	626	6144
% u Baniji	92,2	94,3	94,8	79,3	79,4	89,9
% u Hrv.	11,2	15,6	15,3	5,3	5,4	9,9
Hrvati	11	56	186	274	162	689
% u Baniji	7,8	5,7	5,2	20,7	20,6	10,1
% u Hrv.	1,0	0,9	0,8	1,4	1,4	1,1
Ukupno	141	986	3593	1325	788	6833
% u Hrv.	12,2	16,5	16,1	6,7	6,8	11,1

Kordun	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	258	1076	2955	1028	556	5873
% na Kord.	97,4	96,2	94,9	78,5	71,2	89,1
% u Hrv.	22,3	18,1	13,3	5,2	4,8	9,5
Hrvati	7	42	160	81	225	715
% na Kord.	2,6	3,8	5,1	21,5	28,8	10,9
% u Hrv.	0,6	0,7	0,7	1,42	1,9	1,2
Ukupno	265	1118	3115	1309	781	6588
% u Hrv.	22,9	18,8	14	6,6	6,7	10,7

Lika	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	345	1118	2483	1566	728	6240
% u Lici	95	93,4	93,3	86,2	76,4	89,1
% u Hrv.	29,8	18,8	11,1	7,9	6,3	10,1
Hrvati	18	79	163	251	255	766
% u Lici	5,0	6,6	6,2	13,8	26,8	10,9
% u Hrv.	1,6	1,3	0,7	1,3	2,2	1,2
Ukupno	363	1197	2646	1817	953	7006
% u Hrv.	31,3	20,1	11,9	9,2	8,2	11,3

Slavonija	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	69	584	2007	1515	932	5107
% u Slavoniji	78,4	84,9	79,6	53,1	45,1	62,2
% u Hrv.	6	9,8	9	7,7	8	8,3
Hrvati	19	104	513	1336	1135	3107
% u Slavoniji	21,6	15,1	20,4	46,9	54,9	37,8
% u Hrv.	1,6	1,7	2,3	6,8	9,8	5,0
Ukupno	88	688	2520	2851	2067	8214
% u Hrv.	7,6	11,5	11,3	14,5	17,8	13,3

Sz Hrv.	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	8	78	254	250	159	749
% u Sz Hrv.	15,4	28,1	19,1	7,8	7,2	10,6
% u Hrv.	0,7	1,3	1,1	1,3	1,4	1,2
Hrvati	44	200	1077	2940	2040	6301
% u Sz. Hrv.	84,6	71,9	80,9	92,2	92,8	89,4
% u Hrv.	3,8	3,4	4,8	14,9	17,6	10,2
Ukupno	52	278	1331	3190	2199	7050
% u Hrv.	4,5	4,7	6	16,2	18,9	11,4

Gk i Hp	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	53	157	345	354	176	1085
% u Gk i Hp	68,8	32,8	20,6	20,3	18,2	22
% u Hrv.	4,6	2,6	1,5	1,8	1,5	1,8
Hrvati	24	321	1326	1394	791	3856
% u Gk i Hp	31,2	67,2	79,4	79,7	81,8	78,0
% u Hrv.	2,1	5,4	6,0	7,1	6,8	6,2
Ukupno	77	478	1671	1748	967	4941
% u Hrv.	6,6	8,0	7,5	8,9	8,3	8,0

Dalmacija	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Ukupno
Srbi	63	259	1050	1063	563	2.998
% u Dalm.	25,7	21,7	15,4	17,4	17,8	17,2
% u Hrv.	5,5	4,3	4,7	5,4	4,8	4,8
Hrvati	182	936	5763	5036	2592	14.430
% u Dalm.	74,3	78,3	84,6	82,6	82,2	82,8
% u Hrv.	15,7	15,7	25,9	25,6	22,3	23,3
Ukupno	245	1195	6813	6099	3155	17.428
% u Hrv.	21,2	20,0	30,6	30,9	27,2	28,2

Primetno je da se u oblastima u kojima je srpska populacija živela kompaktno nastanjena u većem broju (teritorija bivše Vojne granice do 1882. godine) ustanak brže razvijao. Iz oblasti Banije, Korduna i Like potiče 66,4% svih stradalih partizana 1941. i 55,4% svih stradalih 1942. godine. Srpsko stanovništvo tih oblasti se masovno uključilo u *pokret otpora*, čineći prve tri godine više od 90% izginulih ustanika, da bi do kraja rata u njima zadržali apsolutnu većinu: više od 70% stradalih ustanika. Takođe u Slavoniji srpski partizani čine apsolutnu većinu među stradalima (prve tri godine oko 80%), sve do 1945. kada se procenat

spušta ispod polovine (45,1%). Dve od tri oblasti u kojima Srbi ne žive u većem broju, Gorski kotar sa Hrvatskim primorjem i Severozapadna Hrvatska, tokom prve tri godine rata nisu dale značajniji procenat izginulih partizana, mada je u Gorskom kotaru sa Hrvatskim primorjem¹⁹ koji se nalazio u italijanskoj okupacionoj zoni, taj procenat veći i prilično je ravnomeran tokom čitavog rata. Izuzetak čini Dalmacija, koja je takođe u italijanskoj okupacionoj zoni, u kojoj je *pokret otpora* bio razvijen tokom čitavog ratnog perioda, a naročito u periodu nakon kapitulacije Italije kada dolazi do masovnog uključanja stanovništva u jedinice NOVJ. Time broj izginulih partizana iz Dalmacije dostiže 1943. godine - 30,6, 1944 - 30,9 i 1945. - 27,2% od stradalih pripadnika NOVJ (za pomenute tri godine rata najveći procenat u Hrvatskoj). Sa njene teritorije potiče 28,2% svih stradalih partizana iz Hrvatske, među kojima Hrvati čine apsolutnu većinu sa 82,8% (varira od 74 do 84% tokom čitavog rata). Takođe dalmatinski Hrvati čine 44,4% svih stradalih Hrvata u jedinicama NOVJ. Kapitulacija Italije je bitno uticala na razvoj ustanka i u ostalim oblastima Hrvatske, čime se značajno povećao procenat izginulih partizana hrvatske nacionalnosti. Tako u Severozapadnoj Hrvatskoj stradali partizani hrvatske nacionalnosti u prve tri godine rata učestvuju sa od 3,4 do 4,8%, da bi se taj procenat povećao u 1944. godini na 14,9 i 1945. na 17,6% ukupno stradalih. Slično je i u Slavoniji, gde se njihovo učešće tokom prve tri godine rata kreće od 1,6 do 2,3, da bi se 1944. popeo na 6,8, a 1945. na 9,8% svih stradalih partizana iz Hrvatske.

¹⁹ Tokom 1941. među izginulim partizanima Srbi čine 68,8%.

Analiza polne strukture pokazuje da je tokom rata u jedinicama NOVJ život izgubilo 4938 žena, što čini osam procenata svih stradalih partizana iz Hrvatske. Ukrštanje sa nacionalnom strukturom daje mnogo potpuniju sliku, tako da je među njima 68,33% Srpkinja (3374), 31,31% Hrvatica (1546) te 0,36% (18) pripadnica *ostalih* i nepoznatih nacionalnosti. Kod pripadnica dva najzastupljenija naroda u jedinicama NOVJ učešće po godinama stradanja je sledeće:

NOVJ	1941.	%	1942.	%	1943.	%	1944.	%	1945.	%	Ukup.	%
Srpkinje	103	91,2	365	77,3	2017	76,9	610	51	279	54,3	3374	63,8
Hrvatice	10	8,8	107	26,7	607	23,1	587	49	235	45,7	1546	31,1

Srpske žene iz Hrvatske, što zbog ratnih okolnosti, otpora genocidu i borbi za biološki opstanak, uzimaju više učešća u borbi, pa su - tako - i više stradale. Sa 3374 izginulih žena-boraca predstavljaju 12% od izginulih partizana srpske nacionalnosti²⁰ i 5,5% svih izginulih partizana iz Hrvatske. Najveći broj stradalih Srpkinja je sa Korduna, gde u odnosu na 4727 muškaraca one - sa 1146 stradalih žena - predstavljaju 19,5% izginulih partizana iz te oblasti, dok je, pak, taj broj, pa i procenat najmanji u Dalmaciji: 4,2%, odnosno 126 prema 2872.²¹ Partizanke hrvatske nacionalnosti učestvuju, pak, sa mnogo manjim procentom u broju stradalih boraca iste nacionalnosti. Prema 30.954

²⁰ U odnosu na svoje sunarodnike one 1941. čine 11,1% stradalih partizana, 1942. - 8,7, 1943. godine, što je i najviše, 16,1, 1944. - 8,9 i poslednje godine rata 7,5%.

²¹ Lika 13,9, Banija 12,7, Gorski kotar sa Hrvatskim primorjem 8,8, Slavonija 6,3 i Severo-zapadna Hrvatska 4,9%.

muškarca te žene sa 1546 stradalih boraca predstavljaju 4,8% izginulih partizana hrvatske nacionalnosti²² i 2,5% svih izginulih partizana iz Hrvatske. Većina ih se uključila u narodnooslobodilački pokret nakon kapitulacije Italije, pa je za period poslednje dve godine rata registrovano 53,2% stradalih (822). Odnos u broju stradalih pripadnica NOVJ srpske i hrvatske nacionalnosti je 2,2:1 (1941. - 10:1, a 1945. - 1,2:1), ali - s obzirom na proporcionalno učešće dva naroda u stanovništvu Hrvatske - odnos u stradanju je 8,8:1 (1941. čak 40:1).²³ Konačno, *daleko* najmanje učešće žena u jedinicama NOVJ registrovano je u grupi *ostalih* i nepoznatih nacionalnosti: u toj grupi, među 1120 stradalih pripadnika NOVJ, identifikovano 18 žena ili 1,6% te grupe.

Sažetak

Prema trenutnom stanju delimično revidiranog popisa, prezentirani podaci predstavljaju presek stradanja dela stanovništva Hrvatske uključenog u jedinice NOVJ, a koje čini 29% stradalih iz Hrvatske (213.396), tako da je odnos u broju stradalih pripadnika NOVJ (61.833) prema stradalim civilima 1:2,4. Kao posledica okupacije zemlje i otpora genocidu srpsko stanovništvo iz Hrvatske se aktivno i od početka uključilo u borbu te je podnelo i najveće gubitke tokom rata. Sa oko 18% stanovništva ove teritorije, mada je realno tokom rata njihov broj bio manji, Srbi čine 45,6% (28.216) izginulih partizana Hrvatske. Otpor okupaciji i genocidu ogleda se i u velikom učešću srpskih žena u jedinicama NOVJ: u broju stradalih učestvuju sa 5,5%. Iako u broju stanovnika učestvuju sa oko 70%, Hrvati čine 52,6% (32.497) stradalih partizana, od kojih se većina u jedinice NOVJ

²² U odnosu na svoje sunarodnike one 1941. čine 4,3, 1942. - 6,1, 1943. godine, što je i najviše, 6,2, 1944. - 4,6, da bi 1945. *spale* na 2,7% stradalih pripadnika NOVJ.

²³ Taj je odnos 1942. - 13,6:1, 1943. - 13,3:1, 1944. - 4,2:1 i 1945. - 4,8:1.

uključila u poslednje dve godine rata, kada ih je stradalo 63,8%. Gledano prema ukupnom učešću dva naroda u populaciji Hrvatske, odnos u broju stradalih partizana srpske i hrvatske nacionalnosti je 3,5:1. Pripadnika ostalih naroda u Hrvatskoj je oko 10%, ali oni u broju stradalih partizana učestvuju sa 1,8%.

Zusammenfassung

Nach dem jetzigen Zustand des teilweise revidierten Verzeichnis, stellen die präsentierten Angaben einen klaren Durchschnitt des Verunglückens eines Teiles der kroatischen Bevölkerung vor, die in den Einheiten der jugoslawischen Armee eingeschlossen waren und die mit 29 % die Verunglückten aus Kroatien (213.396) darstellen. So kommt es, dass das Verhältnis der verunglückten Angehörigen der jugoslawischen Armee (61.833) und der verunglückten Zivilen 1: 2,4 steht. Als Folge des Widerstands zu dem Genozid und der Okupation des Landes schloss sich die serbische Bevölkerung aus Kroatien von Anfang an aktiv dem Kampf an und ertrug auch die grössten Verluste während des Kriegs. Mit ungefähr 18 % Prozent der Bevölkerung aus dieser Gegend, obwohl diese Zahl im Laufe des Krieges real gesehen geringer war, stellen die Verluste der Serben 45,6 % (28.216) der verunglückten Partisanen aus Kroatien dar. Der Widerstand zur Okupation und zu dem Genozid spiegelt sich auch in der grossen Teilnahme serbischer Frauen in den Einheiten der jugoslawischen Armee, wo sie in der Zahl der Verunglückten mit 5,5 % Anteil haben. Obwohl die Kroaten in der Zahl der Bewohner mit 72 % beteiligt sind, stellen sie 52,6 % (32.497) der verunglückten Partisanen dar, von denen sich der grösste Teil den Einheiten der jugoslawischen Armee anschloss, als 63,8 % verunglückten. Vom Standpunkt der Gesamtteilnahme der Kroatischen Bevölkerung ist das Verhältnis in der Zahl der Verunglückten Partisanen serbischer und kroatischer Nationalität 3,5 : 1. Angehörige anderer Völkergruppen gibt es in Kroatien 10 %, aber sie sind in der Zahl der Verunglückten Partisanen mit 1,8 % beteiligt.

Summary

According to the updated figures from the partly revised register, the presented data give an overview of casualties in one segment of the

Croatian population, i.e. the casualties among all those who were enlisted in the units of the Yugoslav Liberation Army (NOVJ), and who represented 29% of the total number of casualties in Croatia (213,396). Consequently, the ratio of casualties – those who were enlisted in the NOVJ (61,833), and the civilian victims was 1:2.4. As a consequence of the occupation of the country and of the resistance to the genocide, the Serbian population from Croatia had actively participated in the struggles from the very beginning, and they had had most casualties during the war. With only 18% share in the total population of this territory (probably even less during the war), there were 45.6% (28,216) of Serb partisan casualties in Croatia. The resistance to the occupation and the genocide was also reflected in the higher participation of Serbian women in the units of the NOVJ: their share in the number of casualties is 5.5%. Although the share of Croats in the total population of Croatia was about 70%, there were 52.6% (32,497) of Croat partisan casualties, and most of them had joined the army forces of the NOVJ only in the last two years of the war, when the share of these casualties amounted to 63.8%. Considering the total share of two nations in the population of Croatia, the ratio of partisan casualties of Serbian and Croatian nationality was 3.5:1. There were also about 10% of persons of other nationalities in Croatia, but their share in the number of partisan casualties was 1.8%.